Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 45, İstanbul 2021, 155-184.

OSMANLI SARAYINDA BİR KİTABIN SERÜVENİ*

*Hilal KAZAN***

"Sultan sınadı seçti seni / Gel otur yaz beni "

ÖZET

II. Murad döneminde başlayan sultana özel kitap siparişleri, II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Süleyman devirlerinde genişleyip çeşitlenerek, III. Murad ve III. Mehmed devirlerinde zirveye ulaşmıştır. Sultanlar kitap siparişi vermek istedikleri zaman, bu isteklerini sadrazam gibi üst düzey bir saray görevlisine bildirmişler ve bu görevli, edebiyatı güçlü ilim irfan sahibi kişi/kişileri sultana iletmiştir. Daha sonraki safhada, bu kişilerin belli bir takım süreçlerden geçtiği ve sonra kendilerine kitap hazırlama işinin verildiği görülmektedir. Sipariş edilen bu kitapların başında, Osman Oğullarının tarihi ve sultanların zaferlerini konu edinen kitaplar gelir. Bunun yanında dînî ilimler ve daha başka konular gelmektedir. Kitabın üretiminin projenin hacmine göre bazen uzun sürdüğü, büyük projelerin ise genellikle bir ekip tarafından üretildiği görülmektedir. Ciltler tamamlandıkça sultana takdim edilmiştir. Yazarından mürekkep yapıcısına kadar bu ekipte görevli olanların her biri, bulundukları mevkie göre ödüllendirilmiştir. Kitapların hazırlığı tamamlandıktan sonra mutlaka sultanın kendisine takdim edilmiştir. Buna mukabil, sultanın eserin yazarına bir veya birkaç hil'at hediye ettiği, bunun yanında tımar ve zeâmet gibi gelir getiren topraklarla beraber, mutlaka akçe veya sikke cinsinden nakit vererek ödüllendirdiği de bilinmektedir. Dolayısıyla, Osmanlı Sarayı'nda bir kitabın hazırlanması ister telif projesi olsun, ister tercüme projesi olsun uzun ve karışık bir yolculuk olmuştur. Sultanların cömert sanat hâmilikleri, Osmanlı Devleti'nin XV. ve XVI. yüzyılda, diğer alanlarda olduğu gibi, sanatlı ve resimli kitap üretiminde de kendi ince zevkini göstermesini ve devletin üslubunun oluşmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Sarayı, sultan, kitap, minyatür, himaye, sanat.

---

* Makalenin geliş tarihi: 28.03.2021 / Kabul tarihi: 22.05.2021

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Bölümü, hilal.kazan@istanbul.edu.tr (https: // orcid.org/0000-0001-6601-9132).

Sultan II. Bayezid (sal. 1481-1512) bir gün Kemalpaşazâde'yi (1469-1534) huzuruna çağırır, sohbet esnasında "Eğer tarihler, hikayeler ve fıkralar yazılmasaydı ve bu yolla büyük hükümdarların muvaffakiyetleri ve muzafferiyetleri gelecek nesiller için ölümsüzleştirilmeseydi, tamamı unutulurdu. Bu sebeple kolay anlaşılır Türkçe ile ceddim Osman Oğulları'nın ve zâtımın muzafferiyetlerini kayıt altına alsanız. Böylece hem eşrâf hem de kamu müstefid olsa.", der[1]. Buna paralel olarak bir de Farsça tarih yazdırmak istediğini o zaman kazasker olan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'ye (ö.1516) söyler. Bu kitap için Müeyyedzâde tanıdığı devrin ileri gelen münşilerinden olan İdris Bidlisî'yi Sultan'a tavsiye eder. Sultan'ın huzuruna çıkan İdris Bidlisî'ye de II. Bayezid " Âl-i Osman târihini 710/1310'dan başlayarak bugüne değin (908/1503-4) lisân-i Fârisî olarak inşâ edesiniz(yazasınız)", diye emir buyurur[2]. Osmanlı Devleti'nde Kur'ân-ı Kerîm'den ilim kitaplarına, dini konulardan şiir ve felsefeye kadar hemen hemen sarayda sultan için yazılan/hazırlanan bütün kitapların serüveni kuruluşundan itibaren bu şekilde başlar.

Bu makalede Osmanlı Devleti'nde kitabın müellif tayini, sipariş edilme, malzeme temini, hattat, müzehhip, mücellit seçimi, yazılma ve nihayet tamamlanmasından sonra sultana takdimi gibi bütün bir süreç her yönüyle ele alınmaya çalışılacaktır. Makalede kullanılacak olan belgeler, yazma eserler, görseller, makaleler ve sair materyallerin büyük bir kısmı şüphesiz ki daha önce pek çok çalışmada farklı konular için farklı şekillerde kullanılmış olabilir. Ancak burada sarayda sultan adına üretilmiş olan kitapların üretim sürecini anlatmak maksadıyla yeri geldiğinde yeniden kullanılacaktır.

I

Hükümdarların şahsiyetinin kültür ve sanat faaliyetlerinde önemli rol oynadıkları bilinmekle beraber, henüz genişlemeye başlayan beylikte beylerin zamanlarının çoğunu seferlerde geçirmesi sebebiyle bu tür faaliyetlerin kendini göstermesi XV. asrın başından itibaren olmuştur. Bu devredeki bey-

---

[1] Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", Trc. Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara 2000, 116.
[2] Halil İnalcık, "a.g.m.", 116.

lerin kitap sahipliği genellikle hâmi arayan bölgedeki şâir ve yazarlar tarafından takdim edilenler vasıtasıyladır[3]. Özel olarak sultan tarafından kitap sipariş edilmesi II. Murad (1421-1451) devrinde başlamıştır. Bu dönemde sağlanabilen siyasi birlik ve istikrara kavuşmuş müesseseler, Edirne'nin hükümet merkezi olması, Osmanlı kültür hayatının canlanmasını mümkün kılmıştır. II.Murad'ın Edirne Sarayı'nda değerli kitaplardan oluşan hususi bir kütüphane kurduğu ve bu kütüphane için telif ve tercüme içerikli yoğun bir kitap faaliyeti yürütüldüğü bilinmektedir[4]. Ona ithaf edilen eserlerin dini ilimler dışında tarih, edebiyat, tasavvuf, ahlak, müzik ve yıldız ilmi hakkında olması onun sanata ve ilme olan alakasının göstergesidir. Ayrıca Sultan II. Murad kimi Farsça ve Arapçadan tercüme edilen bu eserlerin sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmalarında ayrı bir hassasiyet göstermiştir. Hatta kaynaklarda onun bu konuda şöyle dediği yazılıdır:

"Sultan Murad Han … elinde bir kitap tutar. Bu zaîf-i hasta-dil ol âli-cenâbdan ne kitaptır deyu istida ettim. Ol lafz-ı şekerbârından Kâbûs-nâme'dir deyu cevap verdi ve ayıttı ki hoş kitaptır ve içinde çok faideler ve nasihatler vardır; ama Farsî dilincedir. Bir kişi Türkîye tercüme etmiş velî rûşen değil, açık söylememiş. Eyle olsa hikayesinden halâvet bulmazız, dedi. Ve lâkin bir kimse olsa ki bu kitabı açık tercüme etse, ta ki mefhûmundan gönüller haz alsa…"[5].

Târîh-i İbn Kesîr, Dânişmend-nâme, Târîh-i Âl-i Selçuk, Kâbûs-nâme, Gülistan Tercümesi, Hayâtü'l-Hayavân, Murad-nâme, onun devrinde Araça ve Farsçadan tercüme edilip kendisine ithaf edilen kitaplardan bazılarıdır[6].

İlim, kültür ve sanatla iç içe olan II. Mehmed (1451-1481), Yeni Saray'ına bağlı olarak tıpkı aynı yıllarda Herat'ta Hüseyin Baykara, Şahruh ve Ali Şîr Nevâî gibi hattat, müzehhip ve mücellidlerden meydana gelen bir kitap üretim atölyesi kurmuştur. Bu ekibin başında o devrin en tanınmış müzehhiplerinden Baba Nakkaş'ı görevlendirmiştir. Ayrıca sarayda günlük 31 akçeyle çalışan bir kâtib-i kütüb yani bir hattat da bulunmaktaydı, muhakkak bu hattat aynı ekibin içinde kitap istinsah edenlerden biriydi[7]. II. Mehmed bu atölyede kendisi için bazı eski devirlerde yazılmış eserleri yeniden yazdırdığı

---

[3] Hilal Kazan, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*, İstanbul 2010, 70-74.
[4] İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik,* İstanbul 2015, 88-94.
[5] Amil Çelebioğlu, *"Türk Mesnevî Edebiyatı: Sultan II. Murad Devri"*, İstanbul 2018, 152.
[6] Amil Çelebioğlu, *a.g.e.*, 154-158.
[7] TSMA, D.9600, v.3a.

gibi başka konularda da birçok kitap telif ettirmiştir. Bu kütüphanede hazırlanan kitapların sayısının 100'den fazla olduğu kaynaklarda yer almaktadır[8].

II. Bayezid (1481-1512) devri, kültür ve sanat bakımından büyük gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. II. Bayezid, daha şehzadeliği sırasında çevresinde oluşturduğu geniş ilim, kültür ve sanat halkalarını pâyitahta taşımış buradaki mevcut kültür ve sanat çevresiyle onları harmanlayarak yeni yaklaşımlar meydana getirmiştir. II. Bayezid'in kitapları hakkında sahip olunan bilgiler diğer hükümdarlardan daha nettir. Çünkü saltanatının son 8 yılına ait bilgileri ihtiva eden bir İn'âmât Defteri bugün arşivlerde mevcuttur[9]. Bu defterde yer alan kayıtlara göre II. Bayezid'e kendi sipariş ettiği eserlerin haricinde 58 adet Kur'ân-ı Kerîm ve çeşitli dua kitapları ile bunların dışındaki farklı konularda telif, tercüme olarak 85 adet kitap hediye olarak takdim edilmiştir. Hükümdar bunlara karşılık 500.000 akçe ve 8500'den fazla sikke ile 50 adet kaftan in'âm etmiştir[10]. Bunların haricinde makalenin başlangıcında da belirtildiği gibi onun zamanında Osmanlı Devleti tarihi yazıcılığı başlamış, biri Türkçe diğeri Farsça olan iki adet tarih yazımını devrin iki ünlü tarihçisine sipariş vermiştir.

I. Süleyman (1520-1566) devrine gelindiğinde, Osmanlı sarayında kitap üretiminde ciddi artışlar olmuştur. Bunun en önemli etkenlerinden biri şüphesiz ki saray bünyesinde kurulan ehl-i hıref teşkilatının Safevî ve Memlükler gibi dışardan gelen sanatçılarla beraber zengin bir kadroya sahip olmasıdır. Sultan, Süleymaniye Câmî inşaatının başlamasıyla beraber hem ehl-i hıreften hem de dışarıdan hattatlara 35 adet Kur'ân-ı Kerîm istinsah edilmesini emretmiştir[11]. I. Süleyman devri aynı zamanda seferlerin ve zaferlerin çok olduğu uzun bir dönem olduğundan bu zaferler farklı tarihçilerin farklı bakış açılarıyla kaleme alınmış ve resimli eserler halinde ortaya konulmuştur. Bunlardan en önemlisi I. Süleyman'ın dedesi II. Bayezid'in başlattığı resmî tarih yazıcılığının devamı olan *Süleymannâme* adındaki şehnâmesidir. Bu göreve Mısırlı Şeyh İbrahim Gülşenî'nin (ö. 1534) torunu olan Fethullah Ârifî (ö.1563)

---

[8] Süheyl Ünver, "II. Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında" *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım 1948*, Ankara, 1952, 306, 307.
[9] İBB, Atatürk Kitaplığı, MC_O_071.
[10] Hilal Kazan, "II.Bayezid'e Hediye Gelen Kitaplar-909-917/ 1503-1512" *CİEPO22 4-8 Ekim 2016*, yayınlanmamış bildiri. (CIEPO: Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları).
[11] TSMA, D. 9612.

atanmıştır. Beş cilt olan eser Âl-i Osman'ın tarihini Farsça manzum olarak anlatmaktadır. Son cildi I. Süleyman'a aittir[12]. Matrakçı Nasuh olarak bilinen Nasuh b. Abdullah b. Karagöz (ö. 1564) çok yönlü bir entelektüel olarak sultanın seferlerine iştirak etmiş; bu seferler sırasında gördüğü şehir, kale, menzil vs. yerleri tasvir ederek resimli kitaplar yazmış olan bir başka önemli yazardır. Eserleri; *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleymân Han (Mecmû-i Menâzil), Târîh-i Sultan Bâyezid ve Sultan Selîm, Târîh-i Feth-i Şikloş, Estergon ve İstulnibelgrad*'dır[13]. Bu kitaplardan başka I. Süleyman devrinde Taşköprizâde Ahmed Efendi (1495-1561) tarafından Osmanlı literatüründe toplu ulemâ biyografilerinin ilk derlemesi olma özelliği taşıyan *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye* adlı eser de Arapça olarak yazmıştır[14].

II. Selim dönemindeki bazı yazım faaliyetleri arşiv belgelerinden takip edilmektedir. Haklarındaki bilgiler bu kitapların ciltlenmeleri ve mücellitlere ödenen ücretlerle alakalıdır. Söz gelimi bu kitapların ciltlerini yapan Mücellit Mustafa'ya 1569-1574 yılları arasında hususi kütüphanesi için hazırlattığı eserlerin ciltlerine karşılık ödediği üstadiye ücretlerini takip etmek mümkündür[15]. Esas eserlerini III. Murad (1574-1595) devrinde yazan Seyyid Lokman aslında II. Selim zamanında saraya Ebussuûd Efendi ve İdrîs Bitlisî'nin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi gibi önde gelen âlimlerce tavsiye edilerek alınmış ve Sigetvar seferi ve sonrasını nazma çekmek üzere şehnâmeci tayin edilmiş, ardından II. Selim'in faaliyetlerini yazmak için onun maiyyetinde görevlendirilmiştir[16]. Bu sebeple III. Murad devri için Osmanlı'nın en fazla resimli, gösterişli ve maliyetli kitap üretilen dönemi denilebilir. Yalnızca Seyyid Lokman ve ekibi şehnâmecilik yaptığı yirmi beş yıl içinde Türkçe ve Farsça manzum ve mensur yedi büyük resimli kitap yazmıştır[17]. Seyyid Lokman'dan başka Erzurumlu Darir (XIV. yy)'in *Siyer-i Nebî'si* ve *Süleymân Târîhi*, Hoca Sa'deddin'in (ö.1599) *Tâcü't-Tevârih'i*, *Acâibü'l-Mahlûkât, Karahisârî Mushafı, Surnâme,* Gelibolulu Âlî'nin (1541-1600) *Künhü'l-Ahbâr, Nusretnâme, Mir'atü'l-*

12 Esin Atıl, *Süleymanname*, New York 1986.
13 Hilal Kazan, *a.g.e.*, 101-102.
14 Abdulkadir Özcan, "eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye" DİA, İstanbul 2010, XXXVIII/485-486.
15 Hilal Kazan, *a.g.e.*, 110-111.
16 Bekir Kütükoğlu, "Lokman b. Hüseyin", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/208-209.
17 Bekir Kütükoğlu, "a.g.m.", 208-209.

Avâlim ve Kavâidü'l-Mecâlis'i, Asâfî'nin (ö. 1604) *Şecâatnâme*'si ve yazarı bilinmeyen *Tûtînâme, Cemşid Şâh* gibi daha bir takım eserler bu devirde resimli olarak ortaya konmuştur[18].

III. Murad ve III. Mehmed (1595-1603) devrinde saraya intisab eden Tâlikîzâde (ö. 1606) 20 Eylül 1595 dergâh-ı âlî müteferrikalığı tevcihiyle beraber III. Mehmed tarafından tek şehnâmeci olarak tayin edilmiştir. III. Mehmed ile birlikte Ekim 1596'da Eğri Kalesi'nin fethiyle neticelenen sefere katılmıştır. Bu sefere dair kaleme aldığı Şehnâme'yi 1598'de sultana takdim etmiştir. Bu vazifesi esnasında *Firâsetnâme, Şemâilnâme-i Âl-i Osmân ile Şehnâme-i Hümâyun ve Tebrîziyye* gibi eserleri yazmıştır[19]. Ayrıca III. Murad devrinde tercüme edilmeye başlanıp III. Mehmed devrinde tamamlanan *Tercüme-i Cifrü'l-Câmî tercümesi,* III. Mehmed'in talebi ile Türkçeye çevrilen *Dâsıtân-ı Ferruh ü Hümâ* tercümesi gibi kitaplar devletin en parlak devri olan XVI. yüzyılda saray ehl-i hıref nakkaşhanesinde/atölyesinde hazırlanmışlardır.

Daha sonraki yıllarda, matbaanın kuruluşuna kadar da sultanlar için kitap telif ve tercümeleri devam etmiştir. Özellikle XVIII. yüzyılda ilme meraklı olan III. Ahmed (1703-1730) ve oğlu III. Mustafa (1757-1774) devrinde diğer zamanlara nazaran telif eserlerin yanında hem doğudan hem batıdan yoğun tercüme faaliyetleri görülmektedir. Bunların bazıları: *Müneccimbaşı Târihi, Aynî Tarihi, Târîh-i 'Alem'ârây-i 'Abbâsî, Târîh-i Seyyâh* gibi tarih, *Akâyid-i Imâm Tahâvî, Ahmedu'l-âsâr fî Tercemeti Meşârîki'l-envâr, Ahlâk-ı Muhsinî, Simârü'l-esmâr* gibi dînî ve ahlâkî kitapların yanı sıra İbni Sinâ'nın *Kanûn fi't-Tıb* kitabı da Hekimbaşı Tokadî Mustafa Efendi (ö. 1782) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Batı'dan yapılan tercümelerin arasında Latinceden *Mecmu'a-ı hey'eti'l-kadîme ve'l-cedîde*, ve *Târîh-i Seyyah der Beyân-ı Zuhûr-ı Ağvaniyân ve Sebeb-i Inhidâm-ı Binâ-i Devlet-i Şâhân-ı Safevîyân*, Almancadan *Nemçe Tarihi*, Grekçeden Arapçaya tercüme edilen Aristo'nun *Tercümetü Mücelledi's-semâniye li Aristetalis* adlı kitabı *Kitâbu's-semâniye fî sımâi't-tabiî* adıyla Türkçeye tercüme edilen kitaplar arasındadır[20]. Telif kitapların başında Kâtip Çelebi'nin (1609-

---

[18] Hilal Kazan, *a.g.e.*, 119.

[19] Christine Woodhead, "Talikizade Mehmed Suphi" *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/510-511.

[20] Mehmet İpşirli, "Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler" *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetler,* yayına haz. Ekmeleddin İhsanoğlu,

1657) *Cihan-nümâsı*, Seyyid Hüseyin Vehbî Efendi'nin (1736) *Surnâme-i Vehbî* adlı eseri nakkaş Levnî tarafından da resimlendirilmiştir. Ayrıca Seyyid Vehbî (ö.1736) *Risâle-i Sulhiyye* adında bir eser daha telif etmiştir. *Nâimâ Tarihi* ve daha birçokları sultanların siparişi olarak sarayda veya saray dışındaki nakkaşhanelerde üretilmiştir.

II

Sultan için hazırlanan kitaplarda yazım için seçilen diller kimi devirlere göre farklılıklar gösterir. Türkçe erken Osmanlı döneminde sultanın siparişiyle hazırlanan eserlerin yazım dili olarak tercih edilmiştir. Bunun sebepleri arasında daha önceki Türk devletlerinin resmî dil olarak Farsçayı seçmiş olması karşısında devlete Türk kimliği kazandırmak, Türkçe yazılan kitaplardan teb'anın daha fazla istifade etmesini sağlayarak toplumun bilgi ve kültür seviyesini yükseltmek, Türkçenin bu telifler vasıtasıyla gelişimini sağlamak gibi hususlar sayılabilir. Hatta Arapça ve Farsçadan tercüme edilmesi istenen eserlerin Türkçelerinin anlaşılır olması hususu da II. Murad'ın üzerinde durduğu önemli bir husustur[21]. Osmanlı devrinde hükümdar tarafından Farsça bir tarih yazımı talebi ilk defa II. Bayezid devrinde olmuştur. Makalenin başlangıcında belirtildiği gibi II. Bayezid Kemal Paşazâde'den Türkçe yazılmış Osmanlı Devleti tarihi isterken, akabinde de Acem'den gelmiş olan Bitlisli İdris'e Farsça bir Osmanlı tarihi siparişini verir. (Resim-1) Bu durum ardından gelen sultanlar tarafından da benimsenince XVI. asrın sonuna değin manzum Farsça şehnâme olarak tarih yazımı ve bu göreve tayin edilenlerin Acem olmaları gelenek haline gelmiştir. Şüphesiz ki bu Osmanlıda yazım dilinin tamamen Farsça olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun yanı sıra Türkçe şiirler söylenip divanlar tertip edilmiş ve birçok alanda Türkçe eserler de yazılmıştır. Ancak bu devirde Farsça şiir söylemenin ve Acem'den gelen şâirlerin popüler hale gelmesi diğer sanatçıları hem rahatsız etmiş hem de bazı kıskançlıklara sebebiyet vermiştir. Bu durum Türkçe şiir söyleyen devrin

---

İstanbul 1987, 33-42; Salim Aydüz, "Lale Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divan*, 1997/1, 143-171.

[21] Nihat Azamat, *II. Murad Devri Kültür Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996, 107-175.

bazı şâirleri tarafından tenkit edilerek, şiirlerinde dile getirilmiştir[22]. Bu tercihin neden ve hangi amaca yönelik olduğu tartışma konusudur. Bu husus birkaç ihtimali akla getirmektedir. Birincisi devletin bir cihan devleti siyaseti gütmesinden dolayı zaferlerinin daha geniş bir coğrafyada tanınıp bilinmesi istenmiş olabilir. İkincisi o devirde İslam coğrafyasında Arapça ilim dili, Farsça da edebiyat dili olarak yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Üçüncüsü, İslam dünyasının hilafet merkezi olan Osmanlı, o devirde hem Doğu'da hem Batı'da her türlü üstün gücü elinde bulunduruyordu. Dördüncüsü, edebî bakımdan bu tercih, Osmanlı sarayındaki Acem tesirinin ve 16. yüzyılda Şirvân ve Tebriz çevrelerinin kültürel saygınlığının bir uzantısını yansıtmış olabilir. Bu sebeple kendi anadili dışında da eserler üretme yetkinliğini cihana göstermek istemiş olabilir. XVI. asrın sonunda III. Murad ve III. Mehmed devirlerinde yeniden Arapça ve Farsçadan Türkçeye sultan için kitaplar tercüme edilerek üretilmiştir. Burada III. Mehmed'in süslü, uzun ve ağdalı edebi eserleri okumaktan hoşlanmadığı bunun yerine basit, kolay anlaşılır ve sözü uzatmayan hikayeleri tercih etmesi etkili olmuştur[23]. Bu devre gelindiğinde manzum kitapların yerini mensur olarak yazılanların almaya başladığı görülmektedir.

III

Entelektüel birer şahsiyet olarak yetiştirilen Osmanlı hükümdarları tahta cülüslarında saray kütüphanesinde olan kitapların bazılarının yazı, cilt ve diğer kısımlarının kalite bakımından düşük veya yıpranmış olduğunu gördüklerinde bunların daha güzel ve okunaklı olarak tekrar istinsah edilerek saraya layık bir şekilde yeniden yazılmasını veya tercüme edilmesini arzu ederlerdi. Bu işi yerine getirecek kişiyi bazen doğrudan kendileri görevlendirdikleri gibi, çoğunlukla yerine getirmesi için kendilerine yakın buldukları sadrazam, reisülküttab, şeyhülislam, hazinedarbaşı ve darüssaade ağası gibi yüksek rütbeli saray çalışanlarını görevlendirirlerdi. Söz gelimi II. Murad kütüphanesi için hazırlattığı kitapların bir kısmını kendi buyurmuş, bir kısmını

---

[22] *Mesihi! Gökten insen sana yer yok.*
Yürü var, gel Acem'den, ya Arap'tan
Olmak istersen itibara mahal
Ya Arap'tan, ya Acem'den gel (Mesihî)[Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, Ankara 1995, G.177 / 5. *Acem'in her biri kim Rum'a gelir.*
Ya vezaret, ya sancak uma gelir (Le'âlî) Halil İnalcık, *Şâir ve Patron,* Ankara 2003, 13.

[23] Cornell H. Fleischer, *Târihçi Mustafa Âlî, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı,* İstanbul 1996, 188.

da Umur Bey (1309-1348) ve Karaca Bey (ö.1456) aracılığı ile yazdırmıştır24. II. Mehmed saray kütüphanesinde bulduğu kitapların bir kısmını yeniden istinsah ettirmiştir. Yazdırmak istediği kitapları hattat, nakkaş ve mücellitlerden oluşturduğu ekibe özel olarak hazırlatmıştır. Bunun yanı sıra Batı kaynaklarından Türkçeye çevrilmesini istediği eserleri ise Mahmud Paşa (1420-1474) temin edip tercümanları görevlendirmiştir. II.Bayezid döneminde kendinden önceki hükümdarlar gibi pek çok ilim adamı, hekim ve hattatlardan çeşitli konularda hediye kitaplar almıştır. Kendi bir eser yazdırmak istediğinde ise çoğunlukla şehzadelik yıllarından beri arkadaşı olup güvendiği hükümdarlığında Anadolu ve Rumeli Kazaskerlikleri yapmış Müeyyedzâde Abdurrahman Efendiyi (1456-1516) aracı kılmıştır. Telif faaliyetlerinin arttığı şehnâmeciliğin resmî bir kurum haline getirildiği I. Süleyman devrinde sadrazamların ön plana çıktığı görülür. Damat İbrahim Paşa'nın (1493-1536) üst seviyede hâmiliği ve I. Süleyman'a yeni yetenekler kazandırması bilinen bir husustur. Daha sonra sırasıyla Rüstem Paşa (1500-1561), Sokollu Mehmed Paşa (1506-1579) hükümdar için yeni, resimli eserlerin yazılıp tercüme edilmesine aracı olmuşlardır. Sokollu Mehmed Paşa II. Selim devrinde de aracılığa devam etmiştir. Özellikle Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın II. Selim ile tanıştırılıp bu göreve tayini onun aracılığı ile olmuştur25. III. Murad, sanata karşı devamlı alaka duymuş bir hükümdardır. Devrinde en fazla resimli eserler telif edilmiş aynı zamanda da Osmanlı resim sanatı klasik üsluba erişmiştir. Şehnâmeci Seyyid Lokman hemen hemen bütün eserlerini onun devrinde yazmıştır. III. Mehmed devrinin en önemli aracısı ise şüphesiz Babüssaade Ağası Gazanfer Ağa'dır (ö.1603). O devirde yazılan, tercüme edilen eserlerin çoğunluğu onun vasıtasıyla olmuştur26. XVIII. asırda III. Ahmet ve III. Mustafa devirlerinin aracısı da Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'dır (1662-1730).

IV

Şehnameci, mütercim veya bir kitap yazmakla görevlendirilecek kişiden öncelikle örnek metin hazırlamaları istenirdi. İdris Bidlisî İstanbul'a gelmeye karar verdiğinde sultan ve şehzadeler adına eserler kaleme almıştı. *Mir'atü'l-*

---

24 Nihat Azamat, *a.g.t*, 107-175.

25 Bekir Kütükoğlu, "Şehnameci Lokman", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, 39-49.

26 Esma Şahin, "Hâmilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya Yazılan Manzumeler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 12/63, Nisan 2019, 168-193.

Cemâl adlı eserinin II. Bayezid tarafından kabul edilmesinden sonra saray çevresine girmeyi başarmıştı[27]. Ârifî I. Süleyman'a önce birkaç kaside yazıp takdim etmişti[28]. *Cifrü'l-Câmî* ve *Dâsıtân-ı Ferrûh u Hümâ* gibi bazı eserleri III. Mehmed döneminde tercüme eden Mehmed Şerif (1556-57-1631) müderrislik, kadılık ve kazaskerlik görevleri de yapmış, sarayla yakın ilişki içinde olan bir kimsedir. Onun tercüme müsveddeleri III. Mehmed tarafından beğenilmiştir[29]. Bu hususta en zorlu sınavdan geçen Seyyid Lokman olsa gerektir. Öncelikle *Zafernâme* adını verdiği bir eserini göstermek ve tavsiyelerini almak için devrin önemli alimlerinden Abdurrahman Karabâgî'ye gönderir. Karabâgî eseri inceler, beğenir. Ona şehnâmecilik hakkında çeşitli bilgiler vererek tavsiyelerde bulunur. Ancak iş bu kadarla bitmez. Eserden bir kaç sayfa yazar ve nakkaşlardan birine de bir meclis tasvir ettirir. Bunu önce Sokollu Mehmed Paşa'ya verir. Paşa da bu metin ve resmi incelemesi için sultana takdim eder. Ayrıca Şeyhülislam Ebussuud Efendi (1490-1574) ve İdris Bidlisî'nin müderris olan oğlu Ebu'l-Fazl b. Hakimüddin İdris (ö.1574) gibi alimlerce tetkik edildikten sonra kendisine esere başlama izni verilir[30].(Resim-2)

İster şehnâmeci, ister tarihçi veya bir başka alanda kitap yazmakla görevlendirilen kişi/kişilere ait görevlendirmeler ve bunun ne şekilde cereyan ettiğine dair bilgiler genellikle bu işle görevlendirilen yazarlar tarafından eserin başında anlatıldığı gibi aynı devirde yazılmış tarih kitaplarından ve arşiv belgelerinden - çok sık olmasa- da öğrenilmektedir. Nitekim Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın görevden alınıp yerine Talikizâde'nin getirilmesi Tımar Ruznamçe Defterleri'nde

"*... müşârun-ileyh mukaddemâ lisân-ı Türkîde nesr ile şehnâmegûyluk hidmetinde olup ehl-i kalem ve sâhib-i ma'rifet nazm [u) nesirde mâhir, inşâ ve imlâda akrânı nâdir olup mukaddemâ merhûm Hüdâvendigâr tâbe serâhu zamanında verdüğü Şehnâme makbûl-ı ulemâ olmağın hâlâ lisân-ı Fârisîde şehnâmegûy olan Lokman ref' olunup şehnâme yazılmak lâzım olmağın mezbur (?) müstakkilen şehnâmegûyluk hidmeti lisân-ı Türkîde kemâl-i fesâhat ve belâgatıyla nazm edüp muğlak eylememek üzre dergâh-ı âlî müteferrikalığı ile müşârun-ileyhe verilmek ricâsına pâye-i serîr-i*

---

[27] Vural Genç, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlîsî* (1457-1520), Ankara 2019, 181.
[28] Tahsin Yazıcı, "Ârifî Fethullâh Çelebi", *DİA*, İstanbul 1991, III/371.
[29] Şerif Mehmed, *"Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ"*, Ed. Mehmet Gürbüz, Ankara 2017, 22.
[30] Filiz Çağman, "Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1973, V/411-442.

a'lâya arz olundukda hatt-ı humâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile müteferrikalığıyla şehnâmeci ola deyu buyurulduğuna sene erba'a ve elf Muharreminin on beşinci gününden mümzâ sûret-i ru'ûs verilmekle.." diye yer almaktadır[31].

V

Kitap projesiyle görevlendirilen kişilerin barınma ihtiyaçları karşılanırdı. II. Bayezid İdris Bidlisî'ye Eyüp Ensârî'de bir ev tahsis etmiş ve Bidlisî ömrünün sonuna kadar ailesiyle birlikte orada ikamet etmiştir[32]. Aynı şekilde Tebriz'den İstanbul'a gelen hattat Sultan Ali'ye de 15.000 akçe ev parası verilmiştir[33]. Bunun yanı sıra özellikle ekip halinde hazırlanması gereken şehnâme gibi çok ciltli, resimli olan hacimli kitapların üretimi toplu ve yoğun çalışmayı gerektirdiğinden sorumlu yazarın evinin yanında özel mekanlar inşa edilmekteydi. Şehnâmeci Fethullah Ârifî'nin evine bitişik Aralık 1552-Kasım 1556 tarihleri arasında şehnâme katiplerinin atölye olarak kullanması için bir oda inşa edilmiştir[34].

Diğer taraftan bu kişilere başta kağıt olmak üzere ihtiyaçları olan gerekli her türlü malzeme verilirdi. Süleymaniye Câmî için Kur'ân-ı Kerîm yazmak üzere seçilen hattatlara kağıtları, kalemleri ve mürekkepleri verilmişti[35]. Belgelerden anlaşılan bu dönemde hem *Süleymannâme*'de hem de *Kur'ân-ı Kerîm*'lerde tercih edilen kağıt *Devletâbâdî*'dir[36]. Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın 26 yıl boyunca üretmesi gereken eserler için ihtiyacı olan kağıtlar haliyle çok

---

[31] Erhan Afyoncu, "Talikizâde Mehmed Subhi'nin Hayatı Hakkında Notlar" *Osmanlı Araştırmaları*, 21, İstanbul 2001, 285-307. [*Adı zikredilen kişi (Talikizâde) eserini önce düzyazı ile Türkçe kaleme almıştır. Kalem ehli , marifetli, şiirde ve nesirde usta olup emsalleri arasında nadirdir. Merhum Padişah'ın(III. Murad) saltanatı döneminde sunduğu Şehname ulemanın makbulü olup, şu an Farsça şehnameci Lokman görevden alınıp şehname yazılması için bilhassa Türkçede son derece düzgün, akıcı ve etkili anlaşılır şiir yazmak için Dergâh-ı Ali müteferrikalığı ile zikredilene (Takilizâde) verilmek ricasıyla Padişah'a arz olunduğunda, hatt-ı hümayun ile müteferrika göreviyle Şehnameci olarak 15 Muharrem 1004/20 Eylül 1595 tarihinde tayin edilmiştir.*] BOA. *TRD*, nr. 177, s. 326-327

[32] Vural Genç, *a.g.e.*, 186-187.

[33] Hilal Kazan, *a.g.e.*, 144, 145.

[34] BOA, KK. 7098, 42b; Ömer Lütfi Balkan, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri" *Belgeler*, IX, Ankara 1979, 69.

[35] TSMA. D. 9612; BOA, D.BŞM. 38, s. 263 ve KK. 7098, *Masraf-ı Şehriyârî*, 43a,43b.

[36] O devirde Hindistan'ın Dekken bölgesinde bulunan Devletâbâd şehrinde üretilen bir cins kağıt.

daha fazla olacağından istediği kadar kağıdı almasına 26 Haziran 1575 tarihinde izin verilmiştir[37]. Seyyid Lokman'ın kullandığı kağıtlar da farklılık gösterir. 4 Temmuz 1576 tarihli belgeye göre *İstanbûlî* ve *haşebî* kağıtlar müsvedde için alınırken iki farklı kalite *Âbâdî* ve fiyat olarak en pahalı olan *Sultânî* kağıtlar da muhtemelen metnin temize çekilmesinde kullanılmak üzere verilmiştir. Vassâle için de ayrıca kağıt verilmiştir. Kağıtçılar ve parayı teslim eden şahıs da gerektiğinde kağıtları vermek için tenbihlenmişti. İhtiyaçları kadar kalem ve mürekkep de verilen malzemeler arasındadır[38]. III. Murad devrinde yarım kaldığı yerden yazılmaya başlanan Karahisarî Mushaf'ı için beş yıl içinde çeşitli miktarlarda kağıt satın alınmış olmasına rağmen kağıtların cinsleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir[39]. (Resim-3) Sultan III. Ahmed, zamanının meşhur hattatlarından Şekerzâde Mehmed Efendi'den (ö.1753) Seyh Hamdullah'ın (ö.1520) istinsah ettiği ve en beğendiği nüsha olan Mescid-i Nebevî'ye vakfettigi Kelâm-ı Kadîm'i taklid ederek bir *Kur'ân-ı Kerîm* yazmasını ister. Silahdâr Ağa bu Mushaf'ın kağıtlarının temini, boyanıp âharlanması için görevlendirilir[40]. Kağıt, kalem ve mürekkeplerin yanında eserlerin tezyînâtında en gerekli ve çok kullanılan sarı ve yeşil altın, lacivert, zağferan, kına gibi renkli mürekkep yapılacak malzemeler de ilk etapta verilirdi[41]. Verilen bu malzemelerin kullanılmadan evvel belli işlemlerden geçirilmesi gerektiğinden sanatçılara önceden teslim edilirdi. Kağıtlar önce boyanır daha sonra aharlanarak mührelenirdi. Altınlar deste halinde verildiğinden nakkaşlar tarafından arap zamkı ile ezilerek kullanıma hazır hale getirilirdi. Aynı şekilde gerek tezyînât gerekse resimler için alınan renkler de nakkaşlar arasında bulunan renkzen adı verilen sanatçılarca gerekli karışımlar yapılarak istenilen renkler elde edilirdi.

Malzemelerin yanında yazarlara projenin kapsamına göre katipler atanırdı. İdris Bidlisî'ye *Heşt Behişt* için iki katip atanmıştı[42]. Fethullah Ârifî'nin yazması gereken kitap çok cildli bir proje olduğundan onun ekibinde 32 katip/hattat çalışmıştır. Bu hattatların bir kısmı beş cildin müsveddelerini yazmışlar daha usta olanlar temize çekmişlerdir[43]. Seyyid Lokman'ın 26 yıl

---

37 BOA, KK. 230, s. 319.
38 TSMA. E. 2114.
39 TSMA., D. 9628.
40 TSMA. D. 78, 191a, Ağustos 1732.
41 TSMA., D. 9628.
42 Hilal Kazan, *a.g.e.*, 90.
43 BOA, KK. 7098, 42b.

içinde bir kısmı birden fazla cilt olan yedi büyük eser yazdığından onun 126 kişilik ekibi içinde katiplerin sayısı toplam 21 kişidir[44]. Mesela *Hünernâme*'yi Bosnalı Sinan ile Ali adlı katiplerin/hattatların temize çektiği belgelerde kayıtlıdır[45]. *Şehinşehnâme*'de yazım işini yapan hattatlar 6 kişiden müteşekkil idi[46]. Seyyid Lokman'ın sarayda çalışma süresi oldukça uzun olduğundan ekipte yer alanların bir kısmının vefat etmeleri sebebiyle yerlerine yenilerinin tayinleri gerekiyordu[47]. Yukarıda bahsedilen sayıda katipler bunca uzun seneler hep birlikte çalışmamışlardır. Gerek Ârifî'nin gerekse Seyyid Lokman'ın ekibindeki katiplerin sayısı zaman içinde artmıştır. Sultanın sipariş ettiği kitapların yazılımında hangi çeşit yazı kullanılıyordu, sorusu bu safhada akla gelebilir. Talîk yazı şiir yazımında tercih edilen bir yazı türü idi. Şehnâmeler de manzum olarak yazıldığından talîk yazının kullanımı gelenek haline gelmişti. Ayrıca talîk yazının bir diğer adı hatt-ı Fârisî olduğundan Farsça yazılan bu eserler de talîk yazı ile yazılmaktaydı. Ayrıca Osmanlı hattatları arasında talîk yazıyı o devirde sanatkarane yazacak hattat pek bulunmadığından Acem hattatlar tercih edilmiştir[48]. Ancak XVI. asrın sonuna doğru nesir yazı daha çok tercih edilmiş, başta Seyyid Lokman olmak üzere, Darîr'in *Siyer-i Nebî*'si, Şerif Mehmed'in *Ferruh u Hümâ*'sı ve diğerleri mensur olarak yazılmıştır. Mensur yazılar rahat okunması bakımından nesih adı verilen hat yazısı ile yazılmışlardır.

Nakkaşların ekibe dahil olmaları kitabın yazımının biraz daha ileri safhalarında olurdu. Söz gelimi kaynaklarda bildirildiğine göre Ârifî, şehnâme

---

44 Hilal Kazan, "Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2010, XXXV/117-136.

45 BOA, KK. 1767, s.28b; BOA, KK. 246, s. 68

46 Hilal Kazan, "a.g.m.", 117-136.

47 "*Şehnâme-gûy Lokman Efendi mektup virüp şehnâme katiplerinden 9,5 akçesi olan Ilyas fevt olup yerine Molla Alaaddin Mansur Şirâzî yarar ehl-i kalem olmağ- la mücellid Veli bildirmeğin mezkurun yirine 9,5 akçe ile katip olmak buyurıldı.*" 5 Receb 989/5 Ağustos 1581, BOA,KK.239, s.129; "*Bâ-hattı Efendi; Şehnameci Lokman arzıyla 4 akçe ile Şehname katiplerinden iken fevt olan Şemseddin Mehmed 'in yeri Emir Mustafa 'ya verilmek buyuruldu, 27. C.992/13 Nisan 1589, B*OA, KK. Ruûs Defteri 242, 308.

48 Talik yazıda Osmanlı üslûbu XVIII. asırda Mehmed Esad Yesarî (ö. 1798) tarafından başlatılmıştır.

metninin 20000 ila 30000 beytine geldiğinde kendisine nakkaşlar tayin edilmiş olup bunlar 15 kişiden ibaretti[49]. Tıpkı katipler/hattatlar gibi Seyyid Lokman'ın ekibinde ise bu sayı yıllar içinde değişime uğrayarak toplam 92 kişiye ulaşmıştır[50]. III. Murad devrinde yeniden yazılmaya başlanan ancak III. Mehmed devrinde tamamlanan Erzurumlu Ömer Darîr'e ait 6 cildlik *Siyer-i Nebî* de bol resimli bir eserdir. Bu eserin resimlerini yapıp tezhipleyen 5 nakkaş şâkirdinin başında nakkaşbaşı ve nakkaş kethüdası bulunmaktaydı. Bu nakkaşlar belgeye göre 6 cilde 814 meclis tasvir etmişlerdir[51]. Mücellitler eserin hacmine göre bazen nakkaşlarla birlikte bazen de en son olarak ekibe dahil edilirlerdi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Kitapların yazarları eserlerini hep İstanbul'da sarayda mı yazıyordu? Bilgileri nereden topluyorlardı? Kaynakları nelerdi? Yazarların yazmaları gereken eserlerin kaynakları şayet saray kütüphanelerinde mevcutsa bu kitaplardan istifade ederek eserlerini yazarlardı. Eğer talep edilen bir kitap tercümesi ise bu da tercümana bir zorluk çıkarmazdı. Ancak şehnâme veya sultanın zaferlerini, seferlerini yazanlar için durum farklıydı. Osmanlı şehnâmeleri Doğu'da olduğu gibi mitolojik kahramanlıkları anlatmadığından şehnâmecilerin veya diğer bahsedilen eserleri yazanların hükümdarla sefere gitmeleri ve orada gördüklerini yani realiteyi not alarak eserlerini yazmaları gerekirdi. Bu sebeple Matrakçı Nasuh'un bugün bize bıraktığı şehir tasvirleri bu konuda belge niteliği taşıyan en önemli birinci el kaynaklardır. Seyyid Lokman da diğer görevlendirilmiş yazarlar gibi sultanın seferlerine iştirak etmiştir[52]. Hatta onun görevden alınması dahi bir sefer esnasında gerçekleşmiştir[53]. Yazarlar seferlere sadece kendileri gitmez yanlarına ekiplerinden nakkaş ve musavvirler de alırlardı. Bunlar savaş esnasındaki bazı önemli sahneleri eskiz olarak çizerler, İstanbul'a gelince kitaba hangi eskiz uygun bulunursa/beğenilirse onu işlerlerdi[54].

---

[49] Aşık Çelebi, *Meşairu'ş-Şuarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emirî Tr.772, 442; BOA, KK. 7098, 42b.
[50] Hilal Kazan, "a.g.m.", 117-136.
[51] TSMA. E. 12292.
[52] Filiz Çağman, "a.g.m.", 411-442.
[53] Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, Haz. Mehmet İpşirli, I-II, İstanbul 1999, 622.
[54] Rıfkı Melül Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I, Vesikalar*, AÜİF, Ankara 1953, 59. Bekir Mehmed adında ehl-i hıreften bir nakkaş sadrazam ile sefere gidip dönmüştür.

Uzun soluklu proje kitaplarda zaman zaman hükümdara sunumlar yapılıyordu. Aslında bazı sultanların, projenin nasıl yürüdüğüne ve hangi safhaya geldiğine dair merakları da olabiliyordu. Böyle meraklı bir sultan kendisi de şair ve kuyumcu olduğu için tabii ki I. Süleyman idi. Ârifî çalışkan ve hızlı üreten bir şâirdi ve şiirleri de çevresi tarafından beğeniliyordu. I. Süleyman da zaman zaman onu çalışırken izlemekteydi. Zaten o da yazdıklarını bölümler halinde hükümdara gönderdiğinde bol ihsana da kavuşmaktaydı[55]. Hızlı yazdığı için günlük ücretine de sık sık zam yapılıyordu. 25 akçe gündelikle başladığı görevinde ücreti önce 35 akçeye çıkmış, 60.000 beyitten oluşan eseri yarıladığında ise ücretine 30 akçe birden zam yapılarak 65 akçeye kadar yükselmiştir. Matrakçı Nasuh *Mecmû-i Menâzil* için 15 Şubat 1540'da 150 filori, Estergon, Uston Belgrad ve Siklos kalelerinin tasvirlerinin karşılığında 30 filori ile ödüllendirilmiştir[56]. Seyyid Lokman ise tamamlanan eserleri hükümdara cilt cilt takdim etmekteydi. Her takdimden sonra başta yazarın kendisi olmak üzere emeği geçen bütün sanatkarların yanında Seyyid Lokman'ın akraba ve adamlarına da ihsanlarda bulunulurdu[57]. Süleymaniye Câmî için hazırlanan *Kur'ân-ı Kerîm*lerin de hangi durumda oldukları zaman zaman kontrol edilirdi[58].

Görev süresi boyunca saraydaki ve saray çevresinde yer alan diğer sanatçılar tarafından projeyle görevli sanatçılar arasında bazı kıskançlıklar olduğu, görevli sanatçıları sultanın gözünden düşürme çabaları da mevcuttur.

---

[55] Filiz Kılıç, *Meşâirü'ş-Şuarâ İnceleme Tenkitli Metin,* Gazi Üniversitesi, SOBE, Ankara 1994, 558.

[56] Kaan Doğan, *A Filori Defteri from the Era of Suleyman the Magnificent (Topkapı Palace Museum Archive Defter No: 1992)*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University 2019, 52.

[57] Bu belgedeki bilgi Seyyid Lokman'ın sadece bir cild karşılığında aldığı in'am ve ihsanların bir kısmıdır. Gerek Devlet Osmanlı Arşivleri'nde gerekse Topkapı Sarayı Müzesi Arişivi'nde Seyyid Lokman'ın aldığı in'amlar ve mal varlığı ile ilgili birçok belge mevcuttur. *"Şehnâme-gûy Mevlanâ Lokman Sultan Selîm-i Sânî zaman-ı şeriflerinde vaki olan hususu yazup temam etmeğin zeâmetine 10 000 akçe terakkî buyurıldı.*
Ve Şehnâmeyi tasvir eden Nakkaş üstad Osman ile Ali'ye mahlulden ikişer akçe terakkî buyurıldı. Ve Şehnâme'ye hidmet eden ***kâtib*** *ve* ***nakkaş*** *ve* ***mücellide*** *dahî terakkî. Ve dirliğin hidmet eden* ***kâtibe*** *mahlulden ikişer akçe terakkî ve şakirtlere dahi. Ve müşârun ileyh Lokman'a hidmet eden Kapucu Hasan'a düşenden bölük başılık arz olunmak. Ve Lokman Efendi'ye hidmet eden 5 nefer kimesnenin tımar ve dirliklerine dahl olınmamak için mukaddemen virilen hükm-i şerif mucibince hâliyâ emr virilmek buyurıldı.* 10 S. 989 Erbiâ/ 16 Mart 1581, Çarşamba, BOA, KK. 238, s. 297."

[58] TSMA. D. 9601.

Bu durum "*Yeryüzüne indirilen kıskançlığın onda dokuzu bilginlerin ve sanatkârların payına düşmüştür.*", söylemini doğrulamaktadır. İdris Bidlisî *Heşt Behişt*' i yazmaya başladığı ilk zamanlardan itibaren saray içindeki sultana yakın üst düzey kişiler tarafından oluşturulan bir hizip tarafından sürekli kıskanılıp kendisine karşı yoğun muhalefet oluşturulmuştur. Bu hizbin başındaki kişiler ilk zamanlarda onu destekleyen Müeyyedzâde (ö.1516) ve Hadım Ali Paşa (ö.1511) idi[59]. Ârifî'yi kıskanıp I. Süleyman'a şikayet edenlerin başında sarayın en meşhur ve ekol sahibi sanatkarı nakkaş Şah Kulu (ö. 1556) gelmektedir. Çünkü Ârifî'den önce I. Süleyman onu çalışırken ziyaret eder, eserlerine hayranlık duyardı. Ârifî'nin üretkenliği onu sultanın ilgisinden mahrum bırakmıştı. Seyyid Lokman da 26 yıl sultanların ilgisini muhafaza etmiş bir proje yürütücüsüdür. II. Selim ve III. Murad'ın saltanatı boyunca her türlü tenkîde rağmen Sokollu Mehmed Paşa sayesinde yerini korumayı başarmıştır. Ancak o da selefleri gibi saraydaki ve dışardaki devrin seçkinleri tarafından dışlanmıştı[60].

Resimli kitap üretimi konusunda bir diğer önemli konulardan biri kitaplarda resimlemenin nasıl olduğu, hangi resmin nerede yer alacağı ve bu resimlerin konusunun kimin tarafından belirlendiğidir. Bu hususta mevcut birkaç belge konuyu aydınlatmak için ipuçları vermektedir. Resimli eserlerdeki resimlerin konularına kimin karar verdiğine dair genel kanı nakkaş üzerinde yoğunlaşmaktadır. Resim için ayrılmış olan yere nakkaş metinle uyuşan bir sahneyi; ya da bu bir seferi/şavaşı anlatan metinse kendi hazırladığı eskizlerden birini seçerek oraya resmederdi[61]. Ancak Şerif Mehmed tarafından III. Mehmed zamanında Farsçadan tercüme edilen *Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ* isimli eserin Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığı 1484 numaralı müsveddesinde bazı sayfalarda yazar; resim için boşluklar bıraktığı gibi bu boşlukların kenarlarına nasıl bir resmin çizilmesi gerektiği hususunu ayrıntılı olarak açıklamıştır. Bir nevi nakkaşa nasıl bir resim yapacağı yazar tarafından söylenmiş, nakkaşın kendi zevkine göre bir resim yapması önlenmiştir. Ancak doğu

---

[59] Vural Genç, *a.g.e.*, 180-220.
[60] Baki Tezcan, "Tarih Üzerinden Siyaset: Erken Modern Osmanlı Tarih Yazımı", *Erken Modern Osmanlılar*, ed. Virginia Aksan-Daniel Goffman, trc. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011, 239-240.
[61] Şerif Mehmed, *a.g.e.*, 27.

kültüründe gelenek halinde olan savaş ve işret meclislerinin yer alacağı sayfalara sadece işret meclisi veya cenk meclisi şeklinde not düşmüştür[62].(Resim-4) Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar arasında 1975 envanter numaralı esas nüshasında nakkaşın yazarın notlarına genellikle uyduğu görülmekte ancak bazı yerlerde kendi başına bağımsız hareket ettiği de anlaşılmaktadır[63].(Resim-5)

Bir diğer husus eserlerin hazırlanma safhalarıdır. Bu safhalardan ilki kağıtların terbiyesi idi. Eserler, gözü rahatsız ettiği için beyaz kağıda yazılmazlardı. Beyazın kırılması için nohut ve cehri denilen bir bitki kaynatılarak elde edilen renkle kağıtlar boyanır. Ardından nişasta ve su karışımından elde edilen muhallebi çürütüldükten sonra kağıdın her tarafına sürülür mührelemek adı verilen işlemle kağıt kayganlaştırılarak yazıya hazır hale getirilir ve bir müddet tam kurumaları için dinlendirilirdi. Yazarın müsvedde olarak yazdırdığı metin tamamlanıp kontrol edildikten sonra beyaza çekmek adı verilen esas nüsha görevli hattat veya hattatlar tarafından yazılırdı. Yazımı tamamlanan sayfaların etrafı cedvelkeş denilen sanatkar tarafından bazen altın ile bazen farklı renkli mürekkep ile cetvelle çerçevelenirdi. Renkzenlerin[64] hazırladığı renkli boyalarla musavver denilen nakkaşların bir kısmı boş sayfalara resimleri çizer, tarrah adı verilen diğer sanatkarlar dış mekan peyzajları çizerken bir kısmı boyar, bir başkası taramalarını yapar, bir kısmı altınları sürer, diğeri altınları mühreler neticede bir sayfanın işi tamamlanmış olurdu. Bütün bu bir sayfada yapılan işlemlerin her biri farklı bir sanatçı tarafından yapıldığından ortaya çıkan resim de anonim bir ürün olurdu. Bu sebeple grup çalışmalarıyla üretilen eserlerde sanatçı adı görmek ya da her bir resmi bir sanatçıya atfetmek pek mümkün değildir. Ancak sadece tek bir sanatçının elinden çıkmış resimler de yok değildir. Bunlar daha ziyade az resimli eserlerde olur. Sayfaların tamamı üzerindeki işlemler bitince formalar deste halinde mücellide teslim edilir. Usta mücellit ve yardımcıları en âlâ tasarımlarını sultanın kitapları için hazırlarlardı.

---

[62] TSMK. R. 1484, 27a. "*Bu mahalde Ferruh ve Hürrem Hüsban Şah ile şikara çıkıp bir meşezarda bir arslan çıkup Ferruh Efendi vurup bir okla arslanı öldürdüğü tasvir oluna.*"

[63] Şerif Mehmed, *a.g.e.,* 29.

[64] Rıfkı Melül Meriç, *a.g.e.*, 11. *"1005/1596 senesi Nakkaşlar cemâ'ati şakirtlerinden Mûsa Nakkaş, Rengzen, 2 …."*

Sultan için kitapları hazırlayan sanatçıların sayıları bazı eserler hakkındaki belgelerde verilmiştir. İdris Bidlisî'ye sadece iki yardımcı hattat verilmiştir[65]. Süleymaniye Câmî için 37 adet Kur'ân-ı Kerîm 22 hattat tarafından yazılmıştır[66]. Fethullah Ârifî'nin ekibinde 30 katip, 15 nakkaş ve bir mücellit vardır[67]. Seyyid Lokman'ın neredeyse bir okul olan ekibinde 52 nakkaş, 34 müzehhip, 4 musavvir, 21 katip, 13 mücellit, bir vassaleci, bir cetvelkeş olmak üzere toplam 126 kişi çalışmaktaydı[68]. *Karahisârî Mushafı*'nda 1 hattat, 7 nakkaş, 3 mücellit çalışmıştır. *Siyer-i Nebî*'de 1 katip, 2 mücellit ve 7 nakkaşın çalıştığı kaydı vardır[69].

VI

Tamamlanan kitabın sultana takdimi gene bir aracı vasıtası ile olurdu. Kitaplar takdim edildikten sonra hükümdar kitabın üretiminde çalışan başta yazar olmak üzere diğer sanatkarlara ihsanlarda bulunurdu. Bu ihsanlar bazen tımar ve zeâmet gibi toprak cinsinden, bazen cübbe, hil'at gibi elbise cinsinden genellikle de sikke, filori ve akçe gibi para cinsinden olurdu. Kitapların yazarları en üst derecede ödüllendirilirdi. İdris Bidlisî yazmış olduğu *Târih-i Âl-i Osman*'ı sultana takdim ettikten sonra 12 Mayıs 1506 tarihinde Bursa çatmasından bir cübbe ile 50.000 akçe in'âma nâil olmuştur[70]. Ârifî, *Şehnâme*'nin son cildi olan *Süleymannâme*'yi Haziran-Temmuz 1558 tarihinde tamamlamış, sultana takdim etmiştir. Ancak kendisine Dergâh-ı Âli Müteferrikalığının dışında ödül olarak ne verildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Şüphesiz ki o da diğerleri gibi en üst derecede I. Süleyman tarafından ödüllendirilmiştir. Sultan için kitap yazanların içinde en uzun süreli ve verimli çalışanı şüphesiz ki Seyyid Lokman'dır. O, sadece hükümdar için değil diğer üst düzey saray yöneticileri ve elitleri için de eserler yazmıştır. Bu onun iyi bir yönetici olduğunu, projelerini ekibiyle motivasyonlarını kaybetmeden 26 yıl boyunca aynı heyecanla çalıştırmayı gerçekleştirmesinden anlaşılmaktadır. Arşivlerdeki bilgilere göre bu sürede kendisine makam olarak Dergâh-

---

65 Hilal Kazan, *a.g.e.*, 89.
66 TSMA. D. 9601; Ömer Lütfü Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX, Ankara 1979, 69, 70.
67 Hilal Kazan, *a.g.e.*, 100.
68 Hilal Kazan, "a.g.m.", 117-136.
69 Hilal Kazan, *Ehl-i Hurref Defterlerinde Katipler (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb)*, Marmara Üniversitesi, SOBE, yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul 1999, 44, 54, 55.
70 Hilal Kazan, *a.g.e.*, 90.

ı Âli Müteferrikalığı, Musul, Ruha/Urfa, Nusaybin ve kendi doğum yeri olan Urmiye'de zeâmetler ve topraklar verilmiştir. Günlük ücretine zaman zaman 100'er akçe zam yapılmış, bunun haricinde de kendisine kitap teslimlerinde toplam 55.000 akçe ve hem ücretlerinde hem de topraklarında artırmalar yapılmıştır[71]. (Resim-6) *Karahisârî Mushafı*, *Siyer-i Nebî*, Süleymaniye Câmi *Kur'ân-ı Kerîm*leri, *Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ* ve diğer yüzlerce kitabın yazarları, hattatları, nakkaş ve mücellitleri de benzer şekilde sultanlar tarafından ödüllendirilmişlerdir.

Kitap üretimi tamamlanıp görev süreleri dolan yazarlar hayatlarını nasıl idame ettiriyorlardı sorusu, bu safhada önemlidir. Devlet kademesinde görevli olan Şerif Mehmed, Şair Nedim, Hekim Tokatlı Mustafa gibi kendilerinden kitap tercüme edilmesi istenenler, görevlerini yapmaya devam ediyorlardı. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin tarihini II. Bayezid devrinde Türkçe yazmakla görevlendirilen Kemalpaşazâde de kendisine 30.000 akçe ödül verildikten sonra müderrislik görevine devam etmiştir[72]. Acem'den gelen yazarlar için aynı şeyi söylemek pek mümkün olmamaktadır. İdris Bidlisî, neredeyse kitabının yazım süreci boyunca, kendisine karşı oluşturulan hizip tarafından manevi baskı altında kalmış, durumu her ne kadar hükümdara şikayet ettiyse de bu problem çözülemediğinden 12 Mayıs 1506'da *Heşt Behişt*'i II. Bayezid'e takdim edip kendisinden hacc etmek için izin istemiştir. O, böylece bir an önce payitahttan ayrılmak istemiştir. Fakat sultandan gerekli izni alması uzun zaman almış ve ancak 1511 yılı ortalarında Hicaz'a gitmek için İstanbul'dan ayrılmıştır[73]. I. Süleyman'ın şehnâmeci olarak tayin ettiği Ârifî Fethullah Çelebi, daha önce bahsedildiği gibi, üretkenlik ve edebî yeteneği diğer tanınmış sanatkarlar tarafından kıskanılıp sultanın gözünden düşürülmek için çaba sarfedilen bir edebiyatçıdır. *Süleymannâme*'nin sonuna devrin sadrazamı Rüstem Paşa'yı öven bir bölüm ekleyerek kendisinden yardım talebinde bulunmuştur[74]. Genel olarak kaynaklar II. Selim'den babasından gördüğü ilgiyi görmeyen Ârifî'nin 966'da (1558-59) sıla için Mısır'a gittiği ve üç yıl sonra orada öldüğünü yazar[75]. Ancak arşiv belgelerinde durumun

---

[71] Hilal Kazan, "a.g.m.", 117-136.
[72] Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, Ankara, 2002, XXV/238-240.
[73] Vural Genç, *a.g.e.*, 220-252.
[74] Ahmet Faruk Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şahnâme-i Al-i Osman"ından Süleymannâme*, AÜ, Doktora Tezi, Ankara 2009, 18-19.
[75] Tahsin Yazıcı, "a.g.m.", 371-373.

böyle olmadığı görülmektedir. Arşiv belgesine göre Eylül 1563'te kendisine Şehnâme malzemesi olarak 9 deste *Devletâbâdî* cins kağıt teslim edilmiştir[76]. Kaynaklarda belirtilen *Fütûhât-ı Cemîle* adlı eserin, Şehnâme ile aynı vezinde yazılıp aynı nakkaş tarafından resimlenmesi Ârifî'ye ait olabileceği düşüncesini pekiştirmektedir[77]. Demek oluyor ki Ârifî payitahtı 1558-59'da değil 1563'ten sonra terk etmiştir. Zaten halefi Eflâtun da bu tarihten 9 ay sonra sarayın yeni Şehnâmecisi olarak tayin edilmiştir[78]. Seyyid Lokman III. Murad devrinde tamamladığı eserleri sultana takdim etmiş, karşılığında ödüllerini almıştı. Fakat III. Mehmed'in cülûsundan sonra daha önce belirtildiği gibi bu görevinden alındı ve yerine Tâlikîzâde getirildi. Tarihçi Mustafa Selânikî, onun azil sebebini yeni padişahın cülûsundan beri nazım ve nesirde ihmali olmasına ve padişaha daha önce şehzadeliği sırasında görüp incelediği parçaları yeniden takdim etmesine bağlar[79]. Buna rağmen Lokman'dan daha önce başlamış olduğu eseri tamamlaması istenmiştir. Bunun üzerine Eğri seferi için orduya katılmışken İstanbul'a döndü. Ancak yaptığı çalışmalar eskisi gibi ilgi görmemiş ve kendisine kenar defterdarlığı verilerek pâyitahttan uzaklaştırılmıştır. Ardından onun da Mısır'a gittiğine dair kayıtlar mevcuttur. Hakkındaki son kayıt Aralık 1601 tarihlidir. Hayatının bundan sonraki kısmı ve vefat tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır[80].

Sonuç olarak Osmanlı Sarayı'nda bir kitabın üretimi- ister telif ister tercüme projesi olsun- uzun ve karışık bir yolculuktur. Sultan'a kitap yazma yarışına giren yüksek eğitimli saray görevlileri ve pâyitahta başka devletlerden gelen ilim irfan sahibi kişiler sultanın himayesini kazanmak, bir kitap siparişi almak için kendilerinden ve bulundukları mevkilerden beklenmedik yöntemlerle birbirlerini karalamakta beis görmezler. Göreve getirildiklerinde kendilerine birçok maddî manevî imkanlar ve ayrıcalıklar verilir. Haliyle onların böyle bir refah içinde bulunmaları kaybedenlerde kıskançlık ve çekemezlik krizleri oluşturur. Görevliler bir taraftan sultanların siparişlerini yazarken diğer yandan bu anti-propaganda ile mücadele etmek durumundadırlar. Bu sadece yazarların karşılaştıkları bir husus değildir.

---

[76] BOA, KK. 1866, 9.
[77] TSMK, H. 1592, TahsinYazıcı aynı yer.
[78] BOA, KK. 1866, 146.
[79] Mustafa Selanikî, *a.g.e.*, 622.
[80] Bekir Kütükoğlu, "a.g.m.", 208-209.

Aynı zamanda sanatkarlar ekibinde yer alan her kademeden sanatçı da kendi akranları tarafından kıskanılırlar. Bu mücadeleci ortamda her bir tarafın şikayetlerine karşı sultanların tavrı her zaman aynıdır. Takip edildiği kadarıyla sultanlar seçtikleri yazarlara sahip çıkmış, dedikoduculara pirim vermemiştir. Aslında karmaşık görünen bu süreçte üretim, sanatçı ilavesi ve malzeme temini gibi diğer gerekli işler kendi düzeni içinde yol alıp, eserler vaktinde sultana takdim edilmiştir. Bu kargaşa ve karmaşa ortamına rağmen sultanların cömert sanat hâmilikleri sebebiyle Osmanlı Devleti özellikle XV. ve XVI. yüzyılda cihan-şumül bir devlet olarak diğer alanlarda olduğu gibi sanatlı ve resimli kitap üretiminde de kendi ince zevkini göstererek Osmanlı üslubunu oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri[81]

A - Başkanlık Osmanlı Arşivi:

D.BŞM. (Bâb-ı Defteri, Başmuhasebe Kalemi)
KK (Kâmil Kepeci)
KK. Ruûs Defteri (Kâmil Kepeci Ruûs Defteri)

B - Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi:

TSMA. D. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri)
TSMA.E. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı)

C - Topkapı Sarayı Kütüphanesi

TSMK.H. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine)
TSMK.R. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan)

D - Atatürk Kitaplığı

MC_O (Muallim Cevdet Osmanlı)

---

[81] Arşiv belgelerinin numara ve tarihleri dipnotlarda verilmiş olduğundan tekrardan kaçınılmıştır.

E - Birinci El Kaynaklar

Aşık Çelebi, *Meşairu'ş-Şuara,* Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Tr.772.

Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, Haz. Mehmet İpşirli, I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Şerif Mehmed, *"Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ"*, Ed. Mehmet Gürbüz, Ankara 2017.

F - Araştırma ve İnceleme Eserleri

AFYONCU, Erhan, "Talikizâde Mehmed Subhi'nin Hayatı Hakkında Notlar" *Osmanlı Araştırmaları,* İstanbul 2001, XXI/285-307.

ATIL, Esin, *Süleymanname,* New York, National Galllery of Art, 1986.

AYDÜZ, Salim, "Lale Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divan,* 1997/I/ 143-171.

AZAMAT, Nihat, *II. Murad Devri Kültür Hayatı,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1996.

BARKAN, Ömer Lütfü, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler,* IX, Ankara 1979.

ÇAĞMAN, Filiz, "Şehname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, V, İstanbul 1973, 411-442.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *"Türk Mesnevî Edebiyatı: Sultan II. Murad Devri"*, İstanbul 2018.

ÇELİK, Ahmet Faruk, *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şahnâme-i Al-i Osman"ından Süleymannâme,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

DOĞAN, Kaan, *A Filori Defteri from the Era of Suleyman the Magnificent (Topkapı Palace Museum Archive Defter No: 1992),* The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University 2019.

ERÜNSAL, İsmail E., *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015, 88-94.

FLEISCHER, Cornell H., *Târihçi Mustafa Âlî, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı,* Tarih Vakfı YAyınları, İstanbul 1996, 188.

GENÇ, Vural, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlîsî* (1457-1520), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", *Söğüt 'ten İstanbul 'a,* Trc. Fahri Unan, Imge Kitapevi, Ankara 2000, 116.

İNALCIK, Halil, *Şâir ve Patron,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler" *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetler,* yayına haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1987, 33-42.

KAZAN, Hilal, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*, 70-74, İSAR, İstanbul 2010.

————, "II.Bayezid'e Hediye Gelen Kitaplar- 909-917/ 1503-1512" *CİEPO22 4-8 Ekim 2016*, (*yayınlanmamış bildiri).*

————," Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın Saray Için Hazırladığı Eserler" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2010, XXXV/117-136.

————, *Ehl-i Hıref Defterlerinde Katipler (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb)*, Marmara Üniversitesi, SOBE, Yayınlanmamış Yüskek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

KILIÇ, Filiz, *Meşâirü'ş-Şuarâ İnceleme Tenkitli Metin,* İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Lokman b. Hüseyin", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/208-209.

————————, "Şehnâmeci Lokman", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan,* İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1991, 39-49.

MENGİ, Mine, *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995.

MERİÇ, Rıfkı Melül, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I, Vesikalar*, AÜİF, Ankara 1953. ÖZCAN, Abdulkadir, "eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye" *DİA,* İstanbul 2010, XXVIII/485-486.

ŞAHİN, Esma, "Hâmilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö. 1603)'ya Yazılan Manzumeler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research,* Samsun 2019, XII/LXIII, 168-193.

TEZCAN, Baki, "Tarih Üzerinden Siyaset: Erken Modern Osmanlı Tarih Yazımı", *Erken Modern Osmanlılar,* ed. Virginia Aksan-Daniel Goffman, trc. Onur Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 239-240.

TURAN, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, Ankara, 2002, XXV/238-240.

ÜNVER, A. Süheyl, "II. Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında" *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım 1948*, Ankara 1952, 294-312.

WOODHEAD, Christine, "Talikizade Mehmed Suphi" *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/510-511.

YAZICI, Tahsin, "Ârifî Fethullah Çelebi" *DİA*, İstanbul 1991, III/371-373.

EKLER

Resim 1: Idris Bidlisî, *Heşt Behişt*, TSMK. H.1655, 22b

Resim 2: Ahmed Karabagî, Seyyid Lokman, Ahmed, Feridun, Nakkaş Osman, Nakkaş Ali, *Selimhannâme*, TSMK. A.3595, 13a

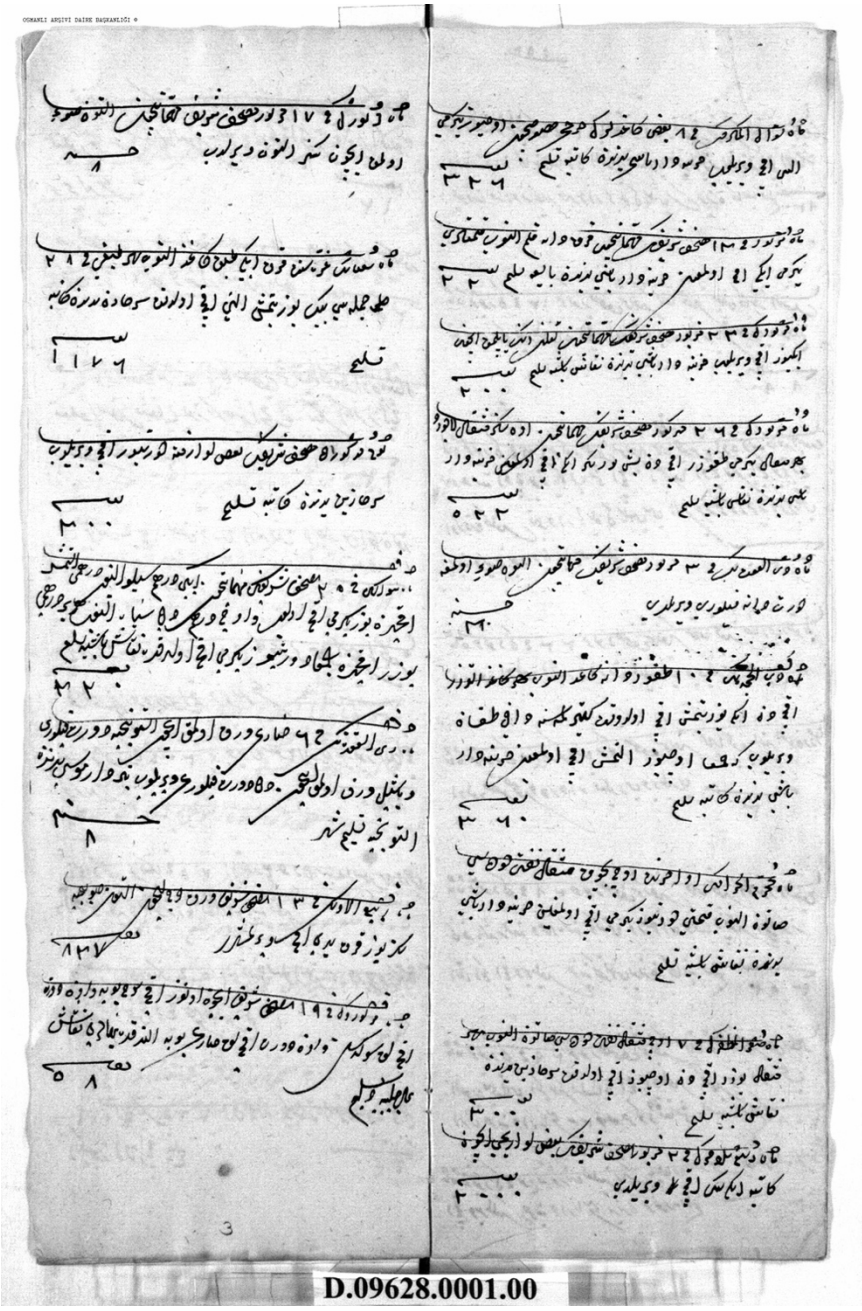

Resim 3: Karahisârî Mushaf'ı masraf defteri, TSMA, D.9628

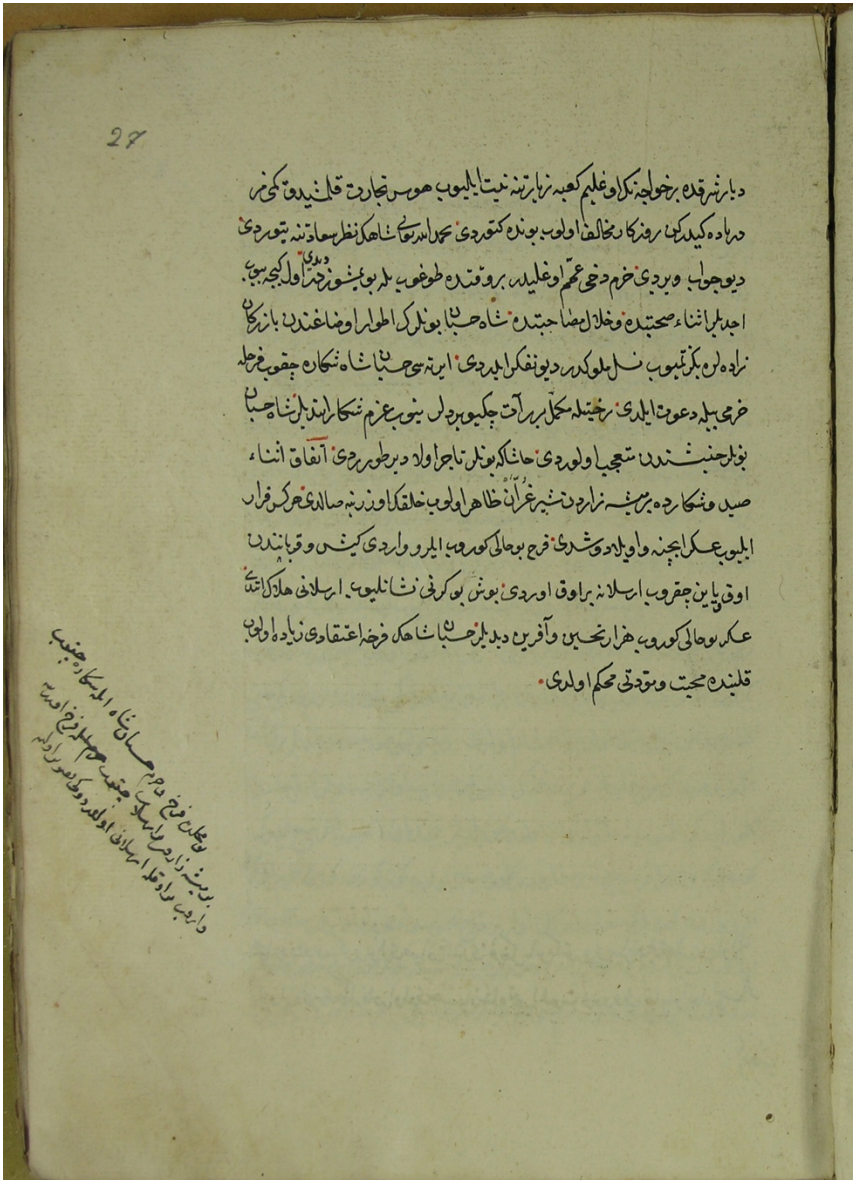

Resim 4: Yazar nakkaşa boş alana ne tür bir meclis tasvir edeceğini belirtiyor. TSMK, R. 1484 *Dâsıtân-ı Ferruh u Hümâ,* 27a.

Resim 5: Nakkaşın kendinden istenen meclisi tasvir ettiğini gösteriyor. İÜK, T.1975, *Dâsitân-ı Ferruh u Humâ,* 30a.

Resim 6:: II. Selim, Sokollu Mehmed Paşa, Seyyid Lokman sarayda Sultana kitap takdim ederken, *Selimhannâme*, TSM, A.3595, 13a.

"THE JOURNEY OF A BOOK IN THE OTTOMAN PALACE"

Abstract

Specific book ordering for the sultan himself started during the reign of Murad II, developed and diversified with Mehmed II, Bayezid and Suleyman I and finally reached the peak during the reign of Murad III and Mehmed III. Sultans instructed some high ranked state officials such as the Grand Vizier to order a book and they searched for the sultan literary personalities with a unique style and language. In further stages, it has been understood that these individuals were given the sole right of book writing. Among the books ordered by Sultans were the ones focusing on the history of dynasty of the Ottoman Sultans and their military achievements, as well as religious matters and others. Writing a book was taking longer time depending on the volume and big book projects were carried out by a group of writers. The language of these books was Persian due to the fact that it was accepted to be a literary style. At the final stage, the book was ready to be presented to the Sultan. Everyone in the book writing team was awarded according to their position and contribution to the writing from the main author to the ink maker. The Sultan was known to dignify the author and few others who took a serious role in the team by presenting some honorific garments, called hil'at, timar and zeamet land with a tax revenue. Moreover, a book in the Ottoman court, whether an original work or a translation was a long journey. Sultans and their patronage in the arts showed itself in producing books with aesthetic concerns.

" *Keywords*

Ottoman court, Sultan, manuscript, miniature painting, art patronage, art.